

POSTOJE SOUČASNÉ ČESKÉ MLÁDEŽE K SENIORŮM

MONIKA ŽUMÁROVÁ

Abstrakt: Příspěvek je zaměřen na postoje a vztahy dnešní české mládeže ke stáří a starým lidem – seniorům. Cílem bylo zhodnotit a popsat tyto vztahy, vymezit a popsat skupiny mládeže a seniorů. Jsou zde prezentována data a zjištění z výzkumného šetření za využití dotazníkové techniky.

KLíčové slová: Senior, generace, generační konflikt, mládež, postoj.

Abstract: The paper is focused on attitudes and relationships today Czech youth to old age and old people - senior citizens. The aim was to assess and describe these relationships, identify and describe groups of youth and seniors. There are presented data and findings from the research using questionnaire techniques complemented.

Key words: Senior, generations, generational conflict, youth, position.

Úvod

V dnešní době se mluví a píše o rodičích, dětech a nejrůznějších problémech, které tyto generace potkávají. „Babičky a dědečkové“ se nám někam vytratili. Etapa stáří je však stejně důležitá jako každá jiná a zcela jistě si zaslouží stejnou pozornost jako ostatní etapy lidského života. Současné české společnosti však vládne tvrdý individualismus, zelenou má mláď, ladnost, krása, dokonalost, síla a stáří je u nás nezmapovanou končinou. Vytrácí se láska k druhému člověku a pochopení pro odlišnosti druhých. Dnešní model moderní rodiny nepočítá se starým člověkem.

1. Formulace problému

Podle předpokládaného vývoje se má počet seniorů v příštích letech zdvojnásobit. Dnes je u nás lidí ve věku nad šedesát let okolo patnácti procent, ale za čtyřicet – padesát let jich bude přes třicet procent. Dle prognózy by se měl počet seniorů pohybovat kolem 3,5 milionu obyvatel z celkového počtu obyvatel ČR, což bude 1/3 populace. Obyvatel ČR bude nadále ubývat a republika bude stárnout, tzn., že zatímco u nás dnes připadá na 100 dětí ve věku 0-14 let 89 osob star-

ších 65 let, v roce 2050 to bude podle střední varianty projekce 252 osob. (ČSÚ, 2011).

S prodlužující se průměrnou délkou lidského života se prodlužuje i délka trvání jedné generace. Poprvé v historii se nyní „častěji potkávají“ čtyři současně žijící generace. Ty však dosud nemají ujasněné vzájemné role. Rozpor mezi dětmi, rodiči a prarodiči, je příznačný téměř všem kulturám. Není to problém jen dnešní doby, protože do určité míry se s ním vyrovnávaly i předchozí generace, ale v současnosti se stává naléhavějším než dříve.

Tuto mezigenerační propast a generační odtržení zvětšují i problémy v komunikaci. Dnešní generace mládeže je i první generací, která vyrůstá od útlého mládí ve virtuálním světě, kam starší málokdy pustí. Zmíněna zde byla i stupňující se rozdílnost ve znalostech, potřebách a životní zkušenosti mezi generacemi, ale i málo příležitostí se setkávat s poukázáním na dnešní nukleární rodinu, která obsadila místo dřívějšímu vícegeneračnímu soužití. Z několik let starého výzkumu realizovaného Sociologickým ústavem Akademie věd plyne, že se vnuci a prarodiče navštěvují v průměru dvakrát ročně, oproti minimálně jednoměsíčním návštěvám před rokem 1989. Přibližně 52 % domácností ČR je vícegeneračních, což je celkem vysoké procento, avšak již nezmiňuje, zda se jedná o soužití dvou či více generací, proto o podílu třígeneračního soužití v domácnosti můžeme jen spekulovat.

2. Výzkumné šetření

Hlavním cílem našeho šetření bylo zjišťováním postojů současné české mládeže k seniorům. Na základě již uskutečněných výzkumů, dostupné literatury a vlastní zkušenosti lze předpokládat, že mezigenerační konflikt má spíše vzrůstající tendenci, mládež je vůči seniorům stále nevraživější, a velmi ji v utváření těchto postojů ovlivňují média. Cílem empirického šetření bylo ověřit východiskovou hypotézu, zda má většina současné české mládeže k seniorům ageistické či negativní postoje a odkrytí těchto názorů. Při stanovení hypotézy bylo vycházeno z faktu prohlubující se mezigenerační propasti. Dílčími cíli výzkumného šetření bylo ověření, zda utváření postojů mládeže k seniorům ovlivňují již více média než rodina a zda mládež vnímá seniora jako přítěž pro naši společnost.

2.1. Technika sběru a analýzy dat

K řešení výzkumného úkolu byl zvolen kvantitativní výzkum metody dotazování. Pro zjišťování potřebných dat byla zvolena metoda dotazníku, která je jedním z nejběžnějších nástrojů, využitelných ke sběru dat a na rozdíl od jiných typů průzkumů lze jeho prostřednictvím získat velké množství informací v kratším čase.

V přípravné fázi byl proveden předvýzkum, který měl ověřit srozumitelnost otázek – položek v dotazníku. Osobně bylo respondentům rozdáno 25 dotazníků a s deseti z nich byl veden rozhovor. Bylo zjištěno, že dotazníky jsou koncipovány vhodně a obsahují jasné a respondentům srozumitelné položky. Poté bylo osobně, či prostřednictvím učitelů rozdáno 600 dotazníků. Z toho bylo odevzdáno 638 (90 %) dotazníků, ze kterých 16 bylo vyřazeno pro chybné či nesprávné vyplnění. To znamená, že 87 % z celkového počtu dotazníků bylo přijatelných ke zpracování, což předpokládá dostatečnou reliabilitu výzkumného šetření. Na konci průzkumu byly získané údaje převedeny do číselných dat a výsledky byly porovnány s hypotézami.

2.2. Výzkumný vzorek

Průzkumného šetření se zúčastnilo celkem 600 respondentů, z toho 522 dotazníků bylo vyplněno relevantně a bylo dále zpracováno. Z uvedeného počtu bylo 248 dívek (48 %) a 274 chlapců (52 %). Průměrný věk respondentů byl 16 let. Ve struktuře respondentů bylo 116 žáků ZŠ (22 %), 194 navštěvujících SOU (37 %) a 212 (41 %) studujících SOŠ. Všichni zúčastnění byli ze středočeského kraje. Školy, ve kterých bylo průzkumné šetření prováděno, byly vybrány náhodně a třídy byly vybrány řediteli škol.

2.3. Výsledky a zjištění z dotazníkového šetření

Jednou z prvních otázek položených respondentům v dotazníkovém šetření bylo, od kolika let považují člověka za seniora. Celkem 17 % chlapců, 12 % dívek a v průměru pro 14 % respondentů považují člověka za seniora od 50 let; 42 % dívek a 49 % chlapců, průměrem pro 45 % od 55 let; pro 23 % chlapců a 28 % dívek, průměrně pro 26 % od 60 let, pro 17 % chlapců a 8 % dívek, v průměru pro 13 % dotazovaných považuje za starého člověka od 65 let a pouze 1 % chlapců a 3 % dívek, průměrně 2 % by považovala za seniora člověka od 75 let.

Hodnocení seniorů je mimo jiné ovlivněno i tím, jak často a kde se s nimi mládež setkává. Celkem 224 respondentů (43 %) se nejčastěji se seniory setkává v obchodech, 144 (27 %) na ulici, 92 (18 %) v do-

pravních prostředcích, nejméně 62 (12 %) v rodině a ve společenských zařízeních se nesetkává dotazovaná mládež vůbec.

Z dalších zjištění vyplývá, že 84 (16 %) respondentů se setkává s prarodiči denně, 68 (13 %) jednou týdně, 56 (11%) jednou za 14 dní, 186 (36 %) jednou za měsíc a téměř vůbec se s prarodiči nevidá 108 (21 %) dotazované mládeže. Tento ne příliš pozitivní výsledek bychom mohli odůvodnit vzdáleností místa bydliště rodin mládeže od bydlišť seniorů, nebo také ignorací a nezájmem o starší členy rodiny. Z nízké četnosti setkávání potom může pramenit neznalost mládeže, jak žije starý člověk, s jakými problémy se musí potýkat a jaká jsou specifika stáří.

2.3.1. Většina respondentů (mládeže) vnímá seniory jako přítěž pro společnost (H1)

Většinou rozumíme nadpoloviční počet respondentů. Daná hypotéza byla formulována na základě průzkumu, který byl proveden v roce 2001 v ústavu sociálního lékařství v Plzni a byl zaměřen na mezigenerační solidaritu a vzájemné pochopení, v němž 74 % respondentů odpovědělo, že stáří není přínosem pro společnost a pouze 15 % hodnotilo stáří jako přínos a uznávalo moudrost, pomoc, zásluhy a morální vstřícnost. (Kleветová, Dlabalová, 2008, s. 12)

Tato hypotéza byla obsažena v položce číslo 9 z dotazníku a doplněna byla otázkami č. 7 a 8. V oblasti vnímání seniorů mládeží byly výsledky následující – 158 respondentů (30 %) myslí, že staří lidé jsou důležití a přínosní pro společnost a alarmujících 364 dotázaných (70%) míní, že nikoli. Své odpovědi nejčastěji zdůvodňovali nemohoucností, zbytečností a ekonomickou zátěží pro společnost. Často se objevovala zdůvodnění, která poukazovala na pomalost seniorů a jejich neschopnost přizpůsobit se nové době. „Ničemu nerozumí, ale do všeho by se pletli,“ zněla jedna z odpovědí. Někteří svou odpověď ani zdůvodnit neuměli a psali pouze vulgární výrazy směřující proti seniorům. Jako přínos pak hodnotili respondenti životní moudrost a zkušenost seniorů. Bohužel se několikrát opakovalo zdůvodnění, že přínos starého člověka je v tom, že je zdrojem financí. Pokud jsme tuto oblast podrobili statistickému porovnání podle pohlaví, tak nebyly zaznamenány statisticky významné odchylky.

V další související otázce č. 5, která se týkala postavení seniorů v naší společnosti, se 334 mladých (64 %) domnívá, že senioři mají v naší společnosti dobré postavení, 112 (21 %) odpovědělo spíše ano, 42 (8 %) odpovědělo spíše ne a pouze 34 (2 %) si myslí, že staří lidé v naší zemi nemají dobré postavení. Respondenti, kteří si myslí, že

senior má v naší společnosti dobré postavení své odpovědi zdůvodňovali tím, že senioři mají dostatek financí. Dobré postavení seniora tak mládež chápe z hlediska materiální úrovně. Je zde zřejmá nevědomost mládeže o ekonomické situaci většiny seniorů a chybějícímu vědomí o výši průměrného starobního důchodu, který dnešní starý člověk pobírá.

Respondenti, kteří uvedli, že senioři dobré postavení spíše nemají nebo nemají, hodnotili seniory jako lidi, kteří žijí osamocení na okraji společnosti, dále z důvodů, že je lidé nemají rádi a pouze zlomek dotázaných spojoval špatné postavení seniorů s nepříznivou finanční situací starých lidí. Ani zde nebyl z pohledu pohlaví zaznamenán statisticky významnější rozdíl.

Poslední otázka vztahující se k první hypotéze byla otázka č. 6, která zněla: „Myslíte si, že jsou senioři pro naši společnost ekonomickou přítěží?“ Celkem 380 (73 %) respondentů si myslí, že staří lidé jsou ekonomickou přítěží pro naši společnost. Položku spíše ano volilo 116 (22 %) dotázaných a pouze 12 (2 %) a 14 (3 %) zaškrtnla v dotazníku možnost spíše ne a ne. Tato čísla můžeme zdůvodnit již zmiňovaným výzkumem Vidovičové, kde si čtvrtina mladých lidí myslí, že senioři žijí na úkor mladší generace a představují spíše ekonomickou zátěž a zdroj problémů, který jim odčerpává peníze, které jim podle jejich názoru patří. (Vidovičová, Rabušic, 2005, s. 13)

Na základě zjištěných údajů jsme první hypotézu přijali jako platnou. To znamená, že většina mládeže vnímá seniory jako přítěž.

2.3.2. Média mají větší vliv na utváření postojů mládeže k seniorům než rodina (H2)

Hypotéza ověřuje, zda vliv médií na utváření postojů mládeže k seniorům je v současnosti vyšší než vliv rodiny. Tuto hypotézu sytila otázka č.10 a doplňovala ji otázka č.11, 12, 13. Ze zjištěných údajů vyplývá, že nejvíce názory mládeže na seniory ovlivňují internet, rodina a televize. Celkem 266 respondentů (51 %), tedy nadpoloviční většina dotázaných odpovědělo, že nejvíce jejich názory na seniory ovlivňuje internet, 154 dotázaných (30 %) uvedlo, že je nejvíce ovlivňuje rodina, 74 (14 %) televize, 10 (2 %) škola, 10 (2 %) tisk a překvapivě pouze 8 (1 %) kamarádi. Zde již byly zaznamenány drobné rozdíly podle pohlaví.

Další otázka zjišťovala, zda mají rodiče respondentů k seniorům kladné postoje. Z celkového počtu dotázaných 110 (21 %) si myslí, že jejich rodiče mají k seniorům kladné postoje, 112 (21 %) uvedlo, že spíše ano, 134 (26 %) hodnotilo spíše ne a 166 (32 %) vnímá, že rodiče

nemají kladné postoje ke starým lidem. Můžeme zde vidět, že i rodiče očima mládeže nevnímají seniory příliš pozitivně.

V související otázce, zda se v rodinách dotázaných mluví o seniorech a v jakém smyslu, 330 (63 %) dotázaných odpovědělo ano, 124 (24 %) spíše ano, 36 (7 %) spíše ne a 32 (6 %) ne. Respondenti v dotazníku uváděli jen minimálně (zhruba 20 %), že se u nich v rodině mluví o prarodičích (návštěvy, zdravotní stav, finance) a dále pak předávání hodnot a postojů, jako je úcta ke stáří, k moudrosti a zkušenosti (11 %). Nejčastěji se objevovala odpověď, že se o seniorech hovoří, v případě, že se objeví související téma v televizi, v televizních novinách. V drtivé většině však byly tyto hovory spíše zesměšňující, či nepřátelské vůči seniorům.

Ve zdůvodňujících odpovědích se často objevovalo slovo „důchodce“. (51 %). Za zmínku stojí čtyři dotazníky, ve kterých mladí uváděli, že se o seniorech mluvilo v souvislosti s již zmiňovaným televizním spotem mladých herců Mádl a Issové, který hodnotily pozitivně, a společně s rodiči se tímto bavili. Zde je opět vidět značný vliv médií (televize), které tímto přispívají k tomu, že mládež vnímá seniory negativně. Pokud dotázaní odpověděli, že se u nich v rodině o stáří spíše nemluví, nebo nemluví (13 %), většina zdůvodnění zněla, že se o seniory nezajímají, a nebo že neví, z jakého důvodu. Dá se tedy říci, že televize ovlivňuje hovory rodin na téma senior – stáří. Na otázku, co je důvodem, proč se v rodinách mluví o seniorech v negativním slova smyslu je několik možností odpovědí. Politici, kteří ve snaze prosadit důchodovou reformu hovoří v médiích o stáří a stárnutí společnosti jako o ekonomické zátěži, nesou za určitou mezigenerační nevráživost velký podíl viny. Zdůrazňují, že mladí budou muset platit vysoké daně na starší spoluobčany atd. I v předvolebních kampaních hrají senioři nikoli aktivní roli spoluobčanů, tvůrce hodnot společnosti, ale pouze roli pouhých uživatelů sociálních dávek, kterým ti ostatní nabízejí, že za jejich hlasy získají spokojenost a jistoty. To pro řadu občanů v produktivním věku působí provokativně. V české společnosti převažuje falešný obraz stáří a seniorského věku. „Přispívají k tomu velkou mírou média a reklama. O starých lidech se nepíše, a když, tak hanlivě. V reklamě hrají roli spíše diskriminační, nebo zesměšňující, než plnohodnotné postavení v životě (únik moči, lepení zubů). Negativní zprávy bývají často spojovány se seniory, kde jsou představováni jako roztržití popletové. Chybějí témata pro seniory, nikdo neukazuje jejich pozitivní roli ve společnosti“ (Hájek, 2010, s. 1).

Další otázka se týkala veřejné internetové sítě Facebook, „*Jejich revírem je Kaufland, jejich tempo je vražedné – důchodci!*“, která je zaměřena proti seniorům. Celkem 492 dotázaných (94 %) odpovědělo, že tuto skupinu zná a 276 (53 %) je dokonce jejím členem! Jen 30 respondentů (6 %) odpovědělo, že tuto skupinu nezná. V otevřené otázce, „Co si o této skupině myslíte?“ z velké části – 412 dotazovaných (79 %) tuto skupinu hodnotilo kladně a se zesměšňováním důchodců souhlasilo, nebo se na něm podílelo; 6 % tuto skupinu neznalo a zbylých 25 % ohodnotilo tuto skupinu negativně.

Z těchto odpovědí je opět patrný značný vliv médií, v tomto případě internetu, na utváření postojů mládeže. Internet ale i televize mohou u dětí a mládeže změnit pohled na realitu, mohou mást a vytvářet tak falešnou osobnostní totožnost s reálným okolím. Mládež podléhá vlivu, místo aby dala přednost osobní zkušenosti. Média jsou přesytená násilím, vulgaritou, xenofobií, hrubostí, brutalitou, jak je patrné i v této facebookové skupině. Mládež se zde navzájem podporuje v xenofobních a vulgárních postojích vůči starým lidem. Média masivně ovlivňují u dětí a mládeže zájmy, vzory k napodobování, způsoby chování, hodnotové systémy, názory a postoje. Média napomáhají polarizaci dětí a mládeže, vytvářejí skupiny závislých konzumentů čehokoli multimediálního, nebo výběrově nabádají k těm nejnebezpečnějším nabídkám a dále pak zcela ubírají schopnost kritického výběru.

Třetí nejpočetnější skupinou na Facebooku jsou děti ve věku 13 – 17 let. Mládež tuto sociální síť vyhledává, protože zde najdou profily většiny svých vrstevníků, se kterými mohou komunikovat, vkládat fotografie, sdílet odkazy, nebo své „statusy“, „bavit se“. Bohužel v našem případě se mládež baví zesměšňováním a urážením seniorů. Na některých školách byl již Facebook zakázán pro šíření nevhodného obsahu.

Na základě zjištěných údajů byla tato hypotéza přijata jako platná. To znamená, že ač je stále patrný vliv rodiny na utváření postojů mládeže, média v tomto směru ovlivňují mládež více. Na základě výše uvedených poznatků je však třeba říci, že ani rodiče mládeže nevnímají seniory příliš pozitivně, málo se o stáří v rodinách mluví a tak mohou podporovat negativní postoje, které si adolescenti vytvářejí prostřednictvím médií. Z některých dotazníků vyplynulo, že právě média mají vliv na utváření negativních postojů nejen mládeže, ale i samotných rodičů.

2.3.3. Většina mládeže má k seniorům ageistické postoje (H3)

Tuto hypotézu sytily otázky č. 3, č. 7 a č. 8. Na otázku č. 3: „Jaké jsou vaše celkové zkušenosti se seniory?“ odpovědělo 82 (16 %) dotázaných, že má se seniory převážně dobré zkušenosti, 80 (15 %) respondentů uvedlo, že jejich zkušenosti jsou spíše dobré, 44 (8 %) hodnotilo zkušenosti jako rozporné (ani dobré, ani špatné), 164 (31 %) dotázaných volilo položku, spíše špatné zkušenosti a 152 (29 %) odpovědělo, že jejich zkušenosti se starými lidmi jsou převážně špatné. Z toho vyplývá, že 60% mládeže tvrdí, že se seniory nemá dobrou zkušenost.

Zkušenosti mládeže se starými lidmi byly dále zjišťovány v otevřených otázkách: Jaké jsou vaše nejhorší a nejlepší zkušenosti se seniory. Přičemž 54 % dotázaných odpovídalo, že nejvíce jim vadí překážení starých lidí v obchodech, u lékařů a v MHD. Toto byla nejčastější odpověď u chlapců i u dívek. Celkem 14 % respondentů uvedlo, že staří lidé si na něco neustále stěžují; 11 % hodnotilo seniory jako hrubé, bezohledné a stále se rozčilující; 13 % dotázaných vidí seniory jako netolerantní jedince, kteří vše odsuzují a 7 % mládeže udávalo jako nejhorší zkušenost se seniory jejich mrzutost a pesimismus. Pouze jedna dívka (0,3 %) uvedla, že se seniory nemá žádnou špatnou zkušenost.

Každý má samozřejmě právo na svůj názor a jistě každý z dotázaných nepotkal jen milé a bezkonfliktní seniory, ale z otevřených odpovědí na tuto otázku byla zřejmá určitá nevraživost vůči lidem v seniorském věku. V hodnocení špatných zkušeností se starými lidmi používali dotázaní velmi hrubé výrazy. Můžeme zde mluvit i o předsudcích, které se zde objevovaly ve velkém měřítku. Je vidět i již zmínovaný problém a to, že mladým stáří překáží. Zajímavé je i srovnání z otázek č. 7 – nejhorší zkušenost se seniory, kde pouze jeden chlapec a dvě dívky uvedli, že nemají žádné špatné zkušenosti, oproti otázce č. 8 týkající se nejlepší zkušenosti se seniory, kde 96 chlapců a 76 dívek uvedlo, že nemají žádné dobré zkušenosti se starými lidmi.

Další položka se tedy věnovala nejlepším zkušenostem mládeže se seniory, v níž 174 dotázaných (33 %) odpovědělo, že s nimi nemá žádnou dobrou zkušenost; 120 respondentů (23 %) si na stáří cení vyprávění o zážitcích seniorů, 88 (17 %) oceňuje poskytování rad, 76 dotázaných (15 %) vnímá u starých lidí zkušenost a moudrost, 48 (9 %) respondentům se jeví staří lidé jako laskaví a ochotní a 16 (3 %) odpovědělo, že nejlepší zkušenost se seniory je jejich spolehlivost. Alarmující a velmi smutné je nejvyšší procentuelní zastoupení mládeže, která tvrdí, že se seniory nemá žádnou dobrou zkušenost.

Odpovědi respondentů, kteří uváděli, že se seniory nemají žádnou dobrou zkušenost, by se daly zdůvodnit tím, že hodnotili pouze cizí staré lidi a do hodnocení svých zkušeností nezahrnuli prarodiče. Z některých dotazníků to bylo zřejmé. Objevovaly se zde odpovědi: „... jakou může mít člověk asi s důchodcem dobrou zkušenost...“ „... dobrá zkušenost s gerontem neexistuje...“, dále pak část respondentů hodnotila dobré zkušenosti s prarodiči, ale odsoudila ostatní seniory.

V těchto případech byly do výsledků započítávány odpovědi vztahující se k prarodičům. Také se dá předpokládat, že tyto a jim podobné odpovědi jsou zatíženy předsudky. Ty pramení z nedostatečné orientace a informovanosti o problematice stáří. Vágnerová (2000, s.129) charakterizuje předsudek jako typickou rigiditu, iracionalitu s obtížnou ovlivnitelností novými zkušenostmi, protože vychází z nepochopení určitého jevu, kdy člověk přejímá jeho interpretaci v předem dané a zjednodušené formě. Předsudek dále vidí jako nepřesné, emočně zkreslené a nesprávné hodnocení situace, což je pro laika údajně výhodné, protože je oproštěn od námahy nad uvažováním o věcech, o kterých nic neví. Tvrdí, že člověk nerad mění své postoje a ulpívá na stereotypu.

Na základě zjištěných údajů lze tedy tuto hypotézu přijmout jako platnou. To znamená, že většina mládeže má k seniorům ageistické postoje.

Závěr

Současná společnost, která je přesycena technickými vynálezy a jejímž znakem je tvrdý individualismus, vytváří nebezpečí absence základních lidských hodnot, jako jsou kvalitní mezilidské vztahy. Problematika postavení seniorů ve společnosti a postojů mladé, dospívající generace k nim se stává velkou výzvou pro sociální pedagogiku. (Žumárová, Balogová, 2009).

Budeme se muset naučit vzájemné toleranci v rámci soužití jednotlivých generací. My starší se budeme muset umět vypořádat s mladistvou radikálností těch nejmladších a oni naopak naučit se úctě ke stáří a ke zkušenostem té nejstarší generace. Politici by měli změnit své vyjadřování vůči seniorům, stejně tak jako média, která by navíc měla nabídnout více informovanosti o specifikách stáří a nezesměšňovat toto období lidského života. I ve školách by se mělo o stáří mluvit více, učit a připravovat děti a mladé lidi na stáří. A v první řadě by-

chom se měli vrátit k etickým a morálním hodnotám. Pokud změníme naše myšlení, mohou se změnit i postoje mládeže k seniorům.

Generační konflikt je jistě historicky normální jev, ale neměli bychom dopustit, aby přešel do generační války!

Zoznam bibliografických odkazov

- ČSÚ. *Obyvatelstvo*. [online] [cit. 22.5.2011], dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_lide.
- HÁJEK, Miloš. Čtvrtina mladých chápe seniory jako přítěž, která jim bere peníze.[online], [cit. 14.5.2011], dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/ekonomika/198755-ctvrtina-mladych-chape-seniory-jakopritez-ktera-jim-bere-penize.html>.
- KLEVETOVÁ, Dana, DLABALOVÁ, Irena. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada., 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2000. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 524 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie, RABUŠIC, Ladislav. 2005. *Věková diskriminace – ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. VÚPSV Praha, 54 s.
- ŽUMÁROVÁ, Monika, BALOGOVÁ, Beáta. 2009. *Medzigeneračné mosty*. 1. vyd. Košice: MENTA MÉDIA, s.r.o., 112 s. ISBN 978-80-89392-08-7.

✉ **PaedDr. Monika Žumárová, Ph.D.**
 Katedra sociální pedagogiky PdF UHK
 Rokitsanského 62, 500 02 Hradec Králové
 Česká republika
 E-mail: monika.zumarova@uhk.cz